

Сафін О.Д., д.психол.н., професор,

Данько О.В., фахівець групи професійно-психологічного відбору НА ДПСУ

ім. Б.Хмельницького

Основні напрямки психологічного забезпечення професійного самовизначення майбутніх офіцерів-прикордонників

У статті на основі результатів емпіричної перевірки висунутих припущень обґрунтовуються основні напрямками психологічного забезпечення професійного самовизначення майбутнього офіцера-прикордонника: психологічне забезпечення адекватного вибору професії офіцера-прикордонника, розвиток професійної придатності суб'єкта професійного самовизначення, формування професійної переконаності курсантів у правильності вибору своєї професії, а також формування професійної готовності курсантів до професійної діяльності у підрозділах Державної прикордонної служби України.

Ключові слова: психологічне забезпечення, професійне самовизначення, професійна діяльність, курсант.

В статье на основе результатов эмпирической проверки выдвинутых предположений обосновываются основные направления психологического обеспечения профессионального самоопределения будущего офицера-пограничника: психологическое обеспечение адекватного выбора профессии офицера-пограничника, развитие профессиональной пригодности субъекта профессионального самоопределения, формирование профессиональной убежденности курсантов в правильности выбора своей профессии, а также формирование профессиональной готовности курсантов к профессиональной деятельности в подразделениях Государственной пограничной службы Украины.

Ключевые слова: психологическое обеспечение, профессиональное самоопределение, профессиональная деятельность, курсант.

In article on the basis of the results of the empirical test the assumptions are justified main directions of psychological support of professional self-determination of the future of the officer-borderguard: psychological maintenance of an adequate choice of profession officer-borderguard, the development of vocational the shelf life of the subject of professional self-determination, development of professional conviction of cadets in the correct choice of my profession, as well as the formation of a professional readiness of students to the professional activities of the subdivisions of the State borderguard service of Ukraine.

Key words: psychological support, vocational self-determination, professional activity, cadet.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Основна суперечність, що перешкоджає проведенню реформування Державної прикордонної служби України, полягає у тому, що, з одного боку, молоді люди, гідні носити погони офіцера, не можуть реалізувати свої економічні і статусні домагання під час служби, а з іншого боку - проблема професіоналізації ДПСУ не може бути вирішена без добре підготовленому і вірних військовому обов'язку офіцерських кадрів. Однією з основних причин такого стану справ є неадекватне професійне самовизначення (ПС) майбутніх офіцерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема ПС особистості ґрунтовно розглядалася у працях Є.Клімова, Д.Леонтьєва, Ю.Поварьонкова, М.Пряжнікова та інших науковців. Однак у цих дослідженнях не повною мірою враховувалися особливості професійної діяльності, які відбуваються в умовах високої інтенсивності і напруженості військової праці, нерегламентованості службового дня і відсутності вільного часу для відпочинку. У більшості робіт об'єктом досліджень є учні, підлітки і студенти. Вивчення проблем, пов'язаних із ПС військовослужбовців, впливу на цей процес психологічних чинників знайшло своє відображення у низці досліджень вітчизняних психологів (М.Корольчук, Г.Ложкін, В.Осьодло, О.Сафін та ін.). Разом з тим слід зазначити, що у військовій психології на сьогодні завдання вивчення ПС майбутніх офіцерів залишається поки що поза належною увагою.

Мета статті – обґрунтувати основні напрямки психологічного забезпечення (ПЗ) ПС майбутніх офіцерів-прикордонників.

Виклад основного матеріалу дослідження. До одного з основних напрямків ПЗ ПС майбутніх офіцерів-прикордонників слід віднести **психологічне забезпечення адекватного вибору професії офіцера-прикордонника**. ПЗ першого циклу ПС майбутніх офіцерів-прикордонників складається із заходів професійної орієнтації оптантів і професійного психологічного відбору абітурієнтів. Виходячи із психологічних передумов адекватного вибору професії офіцера, можна сформулювати завдання для суб'єктів ПЗ ПС кандидатів на вступ до ВНЗ: формування глибокого розуміння оптантами суспільної та особистої значущості професії прикордонника; роз'яснення

сутності кожної військової спеціальності, її специфіки, особливостей, тих вимог, які вона висуває до якостей особистості майбутнього офіцера; активне формування інтересу до професії, широких соціальних мотивів її вибору, прагнення до оволодіння певною спеціальністю; вивчення індивідуально-психологічних особливостей юнаків, їхньої професійної придатності і надання допомоги у виборі професії офіцера-прикордонника; формування професійної придатності і ПГ до оволодіння обраною спеціальністю тощо.

Проведене нами дослідження підтвердило висунуте раніше припущення про те, що ПЗ ПС майбутніх офіцерів-прикордонників полягає у послідовному і системному застосуванні психологічних методів і технологій з метою його адекватного розвитку. Для доведення ефективності впливу психотехнологій на процес ПС було використано квазіекспериментальний план дослідження. Стратегія вибору груп полягала у залученні до експерименту реальних навчальних груп. Рандомізація була досягнута за допомогою вибору однорідних груп за статтю, віком, демографічними ознаками, роками навчання, середньому балу успішності за предметами спеціалізації. Отримані результати дозволяють констатувати ефективність використаних критеріїв рандомізації і приналежність членів ЕГ і КГ до однієї вибіркової сукупності. Як змінні виступили: незалежна - комплекс психологічних технологій, що забезпечують адекватне ПС залежно від етапу професійного розвитку суб'єкта; залежна - показники і критерії процесу ПС курсантів.

Експериментальна вибірка склала 86 учнів 10-11 класів середніх шкіл, що відвідують вечірні дворічні підготовчі курси (КГ - 47 осіб), (ЕГ - 39 осіб). В ЕГ, крім підготовки з навчальних дисциплін, паралельно була організована робота із ПЗ ПС майбутнього офіцера, сутність якої полягала у цілеспрямованості впливів автора, співробітників групи професійного психологічного відбору, офіцерів відділу виховної роботи і професорсько-викладацького складу Національної академії Державної прикордонної служби України (НА ДПСУ) під час навчально-виховного процесу на суб'єкта ПС. Автором вносилися пропозиції посадовим особам щодо імплементації спеціальних психологічних методів у різні компоненти провідної навчальної діяльності курсантів. Спеціальні психологічні методи було об'єднано в один

комплекс «Тренінг професійного самовизначення». Інструментами впливу були авторські методики «Контракт», «До нового місця служби», «Офіцер». Крім того, у тренінгу застосовувалися окремі положення таких методів як: Тренінг професійного самовизначення (І.М. Кондаков), Програма професійного самовизначення (Г.В. Резапкіна), «Моя лінія життя», «Методика граничних смислів» (Д.О. Леонтьєв) та ін. Ігрові і тренінгові процедури були вибудовані у логічно послідовну низку занять, проведених 1-2 рази на місяць. Психодіагностичні методи застосовувалися бланковим методом і на комп'ютерному комплексі. За результатами вивчення отриманих даних з окремими учнями проводилася профконсультаційна робота. Показниками виступають сфери професійних переваг учнів, а зовнішнім критерієм є сам факт вступу до НА ДПСУ.

До початку відвідування курсів усі учні пройшли діагностичне обстеження за методикою Л.Йовайши. Після проведення тренінгу ПС із ЕГ змінився відсоток учнів, у порівнянні з КГ, які мають бажання поступити до НА ДПСУ. Особливий відтік мав місце серед учнів, що мають схильність до заняття мистецтвом, роботи з людьми і виробництва матеріальних благ, вони завчасно усвідомили помилку у виборі військової професії і тим самим не втратили час на здачу вступних іспитів до цивільних ВНЗ.

Таким чином, емпіричні дані, отримані в процесі дослідження, доводять необхідність психологічного забезпечення ПС кандидатів на навчання до НА ДПСУ. Його сутність полягає у створенні комплексу взаємозалежних, організованих психодіагностичних і психолого-педагогічних заходів і технологій, покликаних забезпечити успішне вирішення завдання ПС, а надалі - забезпечити стійкість процесу розвитку індивідуальності курсанта за рахунок оптимізації середовища розвитку.

Другим основним напрямком можна вважати **розвиток професійної психологічної придатності курсантів-прикордонників**. Проблема ПЗ ПС майбутніх офіцерів не може бути вирішена без вивчення професійної придатності курсантів до виконання професійної діяльності. Сутність дослідження полягала у порівнянні результатів професійної діяльності на різних етапах розвитку суб'єкта ПС (абітурієнт, курсант і офіцер) з метою

виявлення ефективності прогнозу професійної придатності абітурієнта до майбутньої професійної діяльності на початковій стадії ПС. Було проаналізовано показники професійної придатності 105 випускників НА ДПСУ на різних етапах ПС: абітурієнти - оцінка за кваліфікаційний іспит; курсанти - середній бал за результатами підсумкової атестації; офіцери-випускники - відгуки з від командування частин ДПСУ. Первинні оціночні показники не відповідали закону нормального розподілу, тому були переведені до дихотомічних даних: 1 - «добре» і «відмінно»; 0 - «задовільно» і «незадовільно». Для розрахунку кореляційного зв'язку між показниками використовувався коефіцієнт асоціації Пірсона. У результаті виявлено слабкий зв'язок показників 1-го і 2-го і помірна - між 2-м і 3-м показниками.

Як методологічний принцип оцінки розвитку професійної придатності Є.П. Єрмолаєвою уведені поняття «внутрішні ідентифікаційні вимоги професії» - ключове для диференціації аспектів, пов'язаних з визначенням понять норми ідентичності стосовно до професіонала [1, с.72]. Було проведено психологічне вивчення професійних військових з метою визначення їхньої професійної придатності. Найбільш успішні офіцери виявлялися в результаті вивчення їхніх особових справ. Критерієм для оцінки їхньої успішності були висновки атестації, зроблені командуванням частин. Загальна вибірка склала 65 офіцерів середньої управлінської ланки (перехідний період від молодшого офіцерського складу до старшого). Дослідження проводилося за методикою 16-факторного особистісного опитувальника Р.Кеттела. Були виявлені особливості у розвитку якостей різних фахівців. Так, наприклад, при порівнянні вибірок офіцерів виховних структур і офіцерів командних спеціальностей отримані значущі відмінності за такими факторами: F (стриманість - експресивність), E (підпорядкованість - домінантність), Q1 (консерватизм - радикалізм), Q4 (розслабленість - напруженість), O (упевненість у собі - тривожність).

Отже, для вироблення психологічних методів впливу на курсантів необхідно: по-перше, орієнтуватися на середньостатистичні дані, отримані при обстеженні за цією методикою успішних офіцерів; по-друге, використовувати лише ті фактори, які диференціюють обстежуваних за різними

спеціальностями; по-третє, враховувати динаміку їхнього професійного розвитку.

Для розвитку професійної придатності необхідно ініціювати зміну показників саме тих професійно значущих якостей (ПВЯ), які відповідають їхньому еталонному зразку. Варто враховувати, що розвиток ПВЯ курсантів відбувається неоднозначно під впливом навчального процесу. Під час навчання у курсантів змінюються не лише самі показники ПС, але й відбувається перегрупування взаємозв'язків між групами цих показників. Виникає необхідність взаємоузгодження та об'єднання у складі оновленої системи ПС тих функціональних систем особистості, які були відпрацьовані на попередніх етапах розвитку у відповідним їм видах діяльності. Знаючи динаміку зміни показників, можна впливати на ті з них, які служать для забезпечення професійної придатності курсантів до професійної діяльності. Варто розуміти професійну придатність курсанта не лише як властивість суб'єкта діяльності, як характеристику його функціонального ресурсу і практичної готовності до діяльності, але і як міру реалізації можливостей організму і психіки, що виражається через результат діяльності. Тому при роботі з ЕГ враховувалося, що професійна придатність залежить не просто від ступеня виразності ПВЯ особистості, але також від їхньої сукупності і характеру взаємозв'язку. Встановлено, що ті самі професійні завдання можуть виконуватися людьми з різним сполученням, індивідуальною своєрідністю психічних якостей, з використанням різних способів досягнення того самого результату, тобто з різними стилями професійної діяльності [2]. Проблема полягає у виборі такого напрямку професійного розвитку, який би був оптимальним для конкретного суб'єкта ПС. Тому основним завданням експериментатора є усвідомлення курсантами кінцевого продукту ПС і способів розвитку професійної придатності до нього.

Формувальний вплив полягав у проведенні навчальних занять із використанням тренінгових та ігрових методик. Їхня сутність полягала у вивченні тих компонентів особистості курсанта, які сприяють розвитку професійної придатності до професійної діяльності офіцера. З курсантами докладно розбиралися професійні психологічні терміни, що відрізняють

найбільш успішних фахівців. Було складено професійний тезаурус - відображений і збережений у пам'яті людини запас понять, оцінок, норм, а також і схем дій. При проведенні тренінгу ПС курсантами розбиралися дескриптори - найбільш суттєві поняття у вигляді слів, важливою характеристикою яких є семантична стійкість і контрастність (у тому числі ступінь його чіткої відмінності від інших). Ведучий пояснював курсантам місце цього поняття у структурі особистості майбутнього офіцера, значущість його формування для їх успішного професійного зростання. Необхідність розвитку ПВЯ курсантів ілюструвалася відповідними професійними ситуаціями. Для забезпечення адекватного ПС на попередніх етапах дослідження відбиралися стандартні професійні ситуації, найбільш характерні для професії офіцера-прикордонника. За умовами проведення тренінгу кожний суб'єкт ПС повинен бути призначений до служби на конкретну посаду, у конкретну частину у конкретній місцевості, у конкретних умовах мирного або воєнного часу.

Основним завданням забезпечення ПС при розвитку професійної придатності є надання курсантові повної інформації про професію на початковому етапі навчання. Після проведення експериментального впливу були проведені виміри за тими ж показникам, що й до впливу. Значущі зміни ($p < 0,01$) відбулися за трьома показниками. Курсанти стали більш орієнтованими на власну точку зору при аналізі інформації, яка надходить, покращилося їхнє ставлення до майбутньої професії, а відношення до себе як професіонала набуло більш диференційованого характеру. Умови експерименту дозволили відтворити «уявну» модель професійного середовища, а курсантові - можливість для самовизначення у професійній діяльності. Розвиток майбутнього офіцера-прикордонника досягається в процесі вирішення професійних завдань за умови формування необхідних саме у певній сфері діяльності якостей особистості. У суб'єкта ПС необхідно сформувати когнітивну повноту образу професії, образу себе у професійній діяльності і допомогти йому відчути смислову насиченість професійної самосвідомості. Зміни, що відбуваються із суб'єктом ПС при впливі за допомогою спеціально розроблених методик через когнітивний компонент на усі інші (мотиваційний,

емоційно-вольовий і діяльнісний) достатньо повно характеризують тенденцію розвитку професійної придатності.

Таким чином, забезпечення розвитку професійної придатності курсанта полягає у: формуванні суб'єктивного уявлення (образа) вигляду професіонала, що виступає регулятором подальшого розвитку особистості; усвідомленні ступеня невідповідності своїх індивідуально-психологічних якостей вимогам конкретної спеціальності; осмислене конструювання способів оволодіння операційною стороною діяльності, спрямоване на усвідомлення професійним тезаурусом, що характеризує майбутнього фахівця конкретної професійної діяльності.

Третім напрямком нами визначено *формування у майбутніх офіцерів-прикордонників професійної переконаності*. При проведенні дослідження нами було висунуте часткове припущення про те, що професійні переконання майбутніх офіцерів-прикордонників формуються як смислові утворення, що закріплюються у свідомості курсанта в умовах внутрішньої боротьби і подолання протилежних смислів в процесі ПС в міру зміни відношення до себе як до суб'єкта професійної діяльності і до самої цієї діяльності. Виходом зі сформованої ситуації може бути зміна установки, що обумовлює за собою вибір професії. У цьому випадку необхідно було ініціювати процес пересамовизначення курсанта, сформувані його переконаність в адекватному виборі професії і спланувати подальшу професійну діяльність, вже виходячи зі свого «зміненого минулого».

Робота проходила при участі курсантів 4-го курсу НА ДПСУ (ЕГ - 23 особи і КГ - 21 особи). Як методи формування переконаності курсантів використовувалися методики «Моя лінія життя», «Граничних смислів», «Висновок контракту», «Нове місце служби», «Перший службовий день», об'єднані у логічно послідовну систему способів впливу на переконаність курсанта у третій частині тренінгу ПС. В результаті роботи за методикою «Моя лінія життя» [3, с.100] курсанти отримали можливість простежити у хронологічному порядку свій індивідуальний життєвий шлях. Їм пропонувалося намалювати на аркуші паперу лінію довільної довжини і відзначити місце, де себе почувають, відчують у цей час і де їм хотілося б перебувати. Подальша робота із групою полягала у плануванні своєї майбутньої професійної

діяльності. Ця методика використовувалася не лише для аналізу минулих подій, у тому числі переживань, пов'язаних з вибором військової професії, але й таких, що пов'язані з плануванням своєї майбутньої професійної кар'єри. Однак для формування професійної переконаності недостатньо вибудувати суб'єктивну картину свого життєвого шляху, відрефлексовувати і скорегувати свої життєві орієнтації, тому що процес ПС курсанта є динамічним і підданим впливу багатьох суб'єктивних та об'єктивних чинників.

Для виявлення «опорних компонентів стабільності» у професійному розвитку курсантів використовувалася методика для вивчення граничних смислів, розроблена П.Іберсолом [4, с.25]. Результати роботи з осмислення ПС у хронологічній послідовності підкріплювалися «проживанням» майбутніх життєвих подій в ігрових ситуаціях «Висновок контракту», «Нове місце служби», «Перший службовий день» і т.д. При відпрацьовуванні ігрових ситуацій ведучий (фахівець професійно-психологічного відбору, викладач і т.д.) постійно звертав увагу курсантів на необхідність знань, вмінь, навичок, одержуваних на навчальних заняттях, для майбутньої професійної діяльності. Надалі робота з курсантами зводилася до професійного психологічного консультування. В процесі професійного консультування курсанти знаходили власні обґрунтування граничних смислів, що супроводжувалося позитивними емоціями. Збагнення змістовних особливостей сенсу життя майбутнього офіцера-прикордонника у сукупності із хронологічним планом дозволило курсантам вийти на більш високий рівень ПС.

Отримані результати свідчать про те, що: в ЕГ значно збільшилася порівняно з КГ усвідомленість життєвих цілей і намірів, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю, що свідчить про появу бажання у курсантів ставити перед собою реальні цілі і планувати адекватні способи їхнього досягнення; незначно змінилися ступінь неусвідомленості та енергійності, ступінь емоційної збудливості і ступінь чутливості при зіткненні з компонентами професійної діяльності (професійні ситуації). Курсанти стали більш зацікавленими у результатах своєї учбової діяльності, покращилися їхні професійні уявлення, висловлення про професію стали більш вираженими та обміркованими. Після задоволення потреби в усвідомленні майбутніх подій

курсанти змогли сконцентруватися на навчальному матеріалі, що тепер вже набув для них новий особистісний смисл. Під час обговорення професійних ситуацій в процесі тренінгу з'явилася особиста зацікавленість у знаходженні правильного рішення, наводилися більш аргументовані і серйозні судження про професійну діяльність. При підписанні контракту суттєво знизився середній показник грошового утримання.

Таким чином, формування професійних переконань в адекватності ПС курсанта-прикордонника допомагає йому протистояти негативному впливу навколишнього середовища і забезпечує відносно стійкий розвиток суб'єкта по закінченні ВНЗ в умовах нового соціально-професійного середовища. Формування переконаності курсанта ґрунтується на усвідомленні динаміки і закономірностей змін структур ПС, своєчасному впливі на ті з них, які приводять систему до стійкого функціонування з метою професійної діяльності.

І, нарешті, четвертий напрямок – це **формування психологічної готовності курсантів-прикордонників до майбутньої професійної діяльності**. Зміст психологічної готовності (ПГ) курсантів до професійної діяльності у частинах ДПСУ містить оптимальний рівень розвитку мотиваційних, пізнавальних, емоційних і вольових процесів і станів. Отже, основними об'єктами для впливу з метою формування ПГ курсантів до професійної діяльності при проведенні експерименту можуть бути мотиви, почуття і воля, що буде логічним продовженням проведеної роботи на попередніх етапах нашого дослідження.

Формування ПГ у курсантів до майбутньої діяльності у частинах ДПСУ полягає у проведенні таких заходів: посилений вплив на їхні мотиви, почуття і волю; покращення їхньої професійної підготовки як професіоналів; прискорення адаптації до умов ВНЗ; якісне підвищення професійної спрямованості учбово-службової і практичної діяльності; активізація розвитку професійних і психологічних якостей, необхідних професіоналові; покращення якості роботи із прищеплювання гти навичок, вмінь, досвіду роботи з підлеглими і на техніці. Ми зосередилися на формуванні ПГ на основі усвідомлення підготовленості до впливу на мотиви, почуття і волю курсантів з метою підвищення професійної спрямованості їхньої учбово-службової і професійної діяльності.

Одним з методів формування мотиваційної готовності у нашому дослідженні є включення окремих елементів мотиваційного тренінгу, запропонованого Є.В. Сидоренко [5] до загальної структури тренінгу ПС. В основі методики лежить модель тренінгу біологічних метафор, у якому природні мотиви повинні отримати свободу самовираження. Кожна людина прагне вийти за межі свого існування, обмеженого простором і часом. Інструментом, що дозволяє це зробити, може бути професія. В процесі формування мотиваційної готовності застосовувалися вправи «Контракт», «Підвищення мотивації», «Автономізація мотиву».

Для впливу на вольовий компонент ПГ використовувався метод «Вольової саморегуляції подиху». Основою цього методу є положення теорії К.П. Бутейко про ліквідацію глибокого подиху для вирішення завдання профілактики розладів нервової системи і розвитку захисних функцій організму [6]. Ефект від застосування цієї методики полягав не лише у доказі положень нашого дослідження, але й навчанні курсантів методам саморегуляції своїх станів без застосування ліків.

На останньому етапі тренінгу ПС курсанти вирішували професійні ситуації у формі проведення військово-рольової гри. Автор використовував при зборі професійних ситуацій різні способи: спостереження за діями професіоналів під час проведення навчальних занять, навчань, обслуговування техніки та озброєння і т.д.; опитування офіцерів, що недавно прибули з чатин ДПСУ, а також випускників, які володіють новітньою інформацією про стан справ у ДПСУ; досвід викладачів та інших військовослужбовців НА ДПСУ; власний досвід професійної діяльності; фіксація інформації, що надходить із різних джерел: періодичної преси, радіо і телебачення і т.д.; вивчення досвіду учасників бойових дій, у тому числі військовослужбовців, що побували в локальних військових конфліктах.

Ведучий тренінгу ПС використовував професійні ситуації, що стосуються взаємодії з підлеглими, начальниками (командирами), оформлення документації, ремонту та експлуатації технічних засобів охорони кордону, участі в бойових діях і т.д. Для моделювання реальних ситуацій і забезпечення динаміки проведення тренінгу використовувалися такі дидактичні матеріали: список передбачуваних

первинних посад; виписки з наказів по частині про призначення (переміщення) посадових осіб; бланки контрактів про проходження служби у ДПСУ; організаційно-штатна структура підрозділів; тактико-технічні характеристики технічних засобів охорони кордону; бланки з описом проблемних ситуацій професійної діяльності; довідковий матеріал і т.д.

Діяльність курсантів складалася із продумування і проговорювання вголос логіки прийняття рішень, дій, можливих способів подолання труднощів і боротьбою мотивів, які супроводжують цей процес, а також зусиль по управлінню собою і підлеглими, напруження моральних і фізичних сил. Зовнішніми проявами ПГ до професійної діяльності, є психічні стани, які мають місце в процесі вирішення професійних ситуацій: упевненості - непевності, рішучості, активності - пасивності і т.д. Саме формування стеничних станів (готовності, відповідальності, задоволеності своїми професійними діями, рішучості та впевненості) сприяє ефективному виконанню професійної діяльності [7, с.7].

До складу ЕГ і КГ були відібрані курсанти 4-го курсу НА ДПСУ. У результаті проведення з ними тренінгу ПС (4 частина) були отримані такі результати. Найбільш значущі зміни отримані в ЕГ, на відміну від КГ, за такими показниками: підвищився рівень ставлення до майбутньої професії та уявлення про себе як про сильну особистість. Крім того, незначно змінився показник енергійності впливу на професійне середовище. Отримані дані показують позитивну тимчасову динаміку ПГ до професійної діяльності курсантів. Робота з ними проходила безпосередньо перед проведенням військового стажування, де вони практично діяли в ролі командира підрозділу. За результатами захисту військового стажування стало очевидно, що ти з них, які брали участь у тренінгу ПС, більш упевнено почували себе як командири підрозділів, сумлінніше готовили і проводили заняття, ефективніше керували підлеглими і при проведенні робіт на техніці. Позитивний досвід, отриманий майбутніми офіцерами під час проведення тренінгу, закріпив сформовану в процесі тренінгу ПГ до професійної діяльності і дозволив перейти на більш високий рівень її розвитку.

Таким чином, основними психологічними умовами формування ПГ майбутніх офіцерів є: проведення систематичної психодіагностики і на основі отриманих результатів прогнозування ПГ курсантів до професійної діяльності;

систематичне спонукання курсантів в процесі професійного психологічного консультування до аналізу своїх результатів психологічного обстеження, навчальної діяльності та їхня погодженість із цілями майбутньої професійної діяльності; стимулювання курсантів до самовдосконалення, нарощування професійно значущих мотиваційно-вольових утворень в процесі тренінгу ПС; психологічна підтримка і формування впевненості про достатній рівень підготовленості до майбутньої професійної діяльності; досягнення погодженості і безперервності впливу усіх суб'єктів забезпечення ПС на ПГ курсанта до професійної діяльності.

Перспективами подальших розвідок у обраному напрямку можна вважати ПЗ ПС офіцерів як професіоналів в процесі службово-бойової діяльності; ПЗ ПС курсантів військових ліцеїв; динаміка ПС військового професіонала в процесі служби у ДПСУ; мультимедійні та інтерактивні методи психологічної діагностики ПС абітурієнтів в процесі проведення заходів професійного відбору до ВНЗ.

Висновки. ПЗ ПС майбутнього офіцера-прикордонника - це багаторівнева система психологічних методів і технологій, що дозволяють: здійснювати діагностику не лише актуальної відповідності оптанта (абітурієнта) вимогам майбутньої професійної діяльності, але й прогнозувати, з достатньою часткою вірогідності, перспективу розвитку суб'єкта ПС; управляти у просторово-тимчасовій і логічній послідовності процесом ПС курсанта. Основними напрямками ПЗ ПС майбутнього офіцера-прикордонника є ПЗ адекватного вибору професії офіцера-прикордонника, розвиток професійної придатності суб'єкта 1-го циклу ПС, формування професійної переконаності курсантів у правильності вибору своєї професії і ПГ курсантів 2-го циклу ПС до професійної діяльності у підрозділах ДПСУ.

Список використаних джерел

1. Ермолаева, Е.П. Профессиональная идентичность и маргинализм: концепция и реальность /Е.П. Ермолаева// Психологический журнал. – 2001. - №4. – С.51-59.
2. Алексеев, А.О. Психологічні особливості стилів професійної діяльності офіцерів-прикордонників : дис. канд. психол. наук / А.О. Алексеев. –

Хмельницький: Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. – 2012. – 171 с.

3. Психологическое сопровождение выбора профессии: Научно-методическое пособие // Под ред. Митиной Л.М. - М.: Флинта, 1998. - 184 с.

4. Ebersole, P. Types and Depth of Written Life Meanings // The Human Quest for Meaning / Ed. by P.T.P. Wong, P.S. Fry. Mahwah: Lawrence Erlbaum, 1998.

5. Сидоренко, Е.В. Мотивационный тренинг / Е.В. Сидоренко. - СПб.: Речь, 2000. - 243 с.

6. Бутейко, В.К., Бутейко, М.М. Теория Бутейко о роли дыхания в здоровье человека : научное введение в метод Бутейко для специалистов / В.К.Бутейко, М.М. Бутейко. - Воронеж : ООО «Общество Бутейко», 2005. - 100 с.

7. Кузнецов, Л.Н., Королюк, Н.И. Психология боевого дежурства и караульной службы: учебное пособие / Л.Н. Кузнецов, Н.И. Королюк. - Самара-ВУ, 1996. - 17 с.